

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ «АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ» ЯК РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ХВИЛІ

А. В. Дерев'янюк

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
kaktys_net@mail.ru*

У статті розглядаються методологічні аспекти визначення «Арабської весни» як революційної хвилі. Актуальність даної теми визначається тим, що сучасні події в країнах Північної Африки та Близького Сходу мають гострий характер. Неоднозначність оцінок процесів «Арабської весни» та наслідків, які вони принесли, потребують більш детального аналізу революційної хвилі в країнах Африки і науково обґрунтованої методології для його узагальнення.

Ряд дослідників схиляються до точки зору, що не є правильним називати події в країнах Північної Африки революціями. На їхню думку, «Арабську весну» слід розглядати як хвилю соціально-політичних потрясінь. Натомість інші автори стверджують, що події «Арабської весни» розвивались саме як революції та вважають підходи своїх попередників до визначення «революції» застарілими та обмеженими.

Хвиля соціального протесту, яка піднялася у цих країнах була підсумком періоду певних еволюційних змін, які досягли якісної межі свого кількісного накопичення, що призвело до перетворень, які не отримали свого завершення і були загальмовані, законсервовані або переведені у річище війни чи наступу реакції. Революцію неможливо зробити за один день, вона являє собою багаторічний процес розвитку і охоплює тривалий період часу. Таким чином революція являє собою дещо незалежне від тривалості протікання.

Революція як внутрішнє заперечення еволюції, що їй передуює і підготовляє кількісним накопиченням певних змін перерив поступовості цього накопичення, в процесі свого розгортання часто піддається руйнуванню з боку тих чи інших процесів і сил, що є зовнішніми і зумовлені реальним сукупним рухом. Адже революційні перериви руху не є ізольованими, герметично замкненими процесами. У процесі сукупного руху і взаємодії зовнішні процеси втручаються, вторгаються у протікання революцій і тим самим часто порушують логіку її формування, тому вона або руйнується, залишаючись незавершеною, або виступає не у «чистому» вигляді – заломлюється через дію несуттєвих для даного процесу зовнішніх сил. Внаслідок цього виникають коливання, зигзаги, відкати, відхилення, відступи у ході розвитку революцій. Але вони не переходять у нуль, в абсолютне ніщо. У будь-якому випадку зберігається тенденція, спрямованість реалізації перетворення, що намітилося. Навпаки, невизначеність такого стану, непевність форми і є показником революційності даного періоду руху.

Звернення до теоретико-пізнавальної сфери філософських категорій у їх загальній формі та їх застосування до конкретних випадків дає потужну методологічну базу дослідження феномену революцій взагалі та соціальних революцій зокрема.

Ключові слова: «Арабська весна», революція, соціальна революція, соціально-політичні потрясіння, рух, розвиток.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF DEFINING «ARAB SPRING» AS A REVOLUTIONARY WAVE

A. Derevianko

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
kaktys_net@mail.ru*

The article examines methodological aspects of defining «Arab Spring» as a revolutionary wave. Its relevance is defined by topical events in the Middle East today. The ambiguity of opinions on «Arab Spring» and effects it caused require more detailed analysis of revolutionary wave in African countries and scientifically justified methods for its generalization.

Some researchers believe that events in countries of North Africa cannot be called revolutions. According to them «Arab Spring» should be considered as a wave of socio-political upheavals. In re-

turn some authors claim the events of «Arab Spring» were developing precisely like revolutions and consider their opponents' definition of «revolution» narrow and obsolete.

The wave of social protests that rose in these countries was a result of a period of certain evolutionary changes that reached the point of quantity turning into quality. Those changes led to transformations, which were not properly completed and as a result were halted, canned or converted to war or subsequent reaction. A revolution is impossible to start in one day, it embodies years of preceding development processes and itself takes continuous amount of time. Thus, revolution is a process that can be independent from its stated duration.

Revolution – as an inherent denial of evolution that precedes it and gradually accumulates certain changes that prepare the interruption of gradualness – often succumbs to the disruption from different processes and outer forces that are caused by cumulative movement. Revolutionary interruptions of movement are not isolated, hermetically sealed processes. During cumulative movement and interactions outer processes can intrude in the flow of revolution and therefore disrupt the logic of its formation, which means it will either self-destruct, remain unfinished, or perform not «in the raw» and become broken up because of outer forces' unnecessary actions. This can cause zigzags, oscillations, rollbacks, deviations in the process of revolutionary development. But they also don't change to nothing. The tendency, the direction in which the transformation was realized is kept in any way. On the contrary, the uncertainty of this state, its unfinished form indicates revolutionary nature of this period.

Turning to theoretical cognitive branch of philosophical categories in their general form and utilizing them in regards to specific situations can provide powerful methodological research base to the revolution phenomenon in general and social revolutions in particular.

Keywords: «Arab Spring», revolution, social revolution, sociopolitical upheavals, movement, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для опису важливих і надзвичайних подій ХХІ століття дедалі частіше використовується концепт «революція». Більш-менш значущі зміни, повороти, потрясіння поспішають наректи революційними. Найширше цей концепт використовують політологи, соціологи, економісти, різного роду аналітики. При цьому вважається, що активізація використання даного концепту в найрізноманітніших смислових контекстах – від «помаранчевої революції» до революції в косметичці – веде до розмивання його семантики. Цей концепт перетворюється на деякий гранично розмитий смисловий комплекс, що може межувати з будь-яким змістом, будь-якою реалією сучасності [10, 5]. З методологічного засобу наукового пізнання, з поняття, з виразу деякого явища чи процесу «революція» перетворюється на концепт і навіть на не зовсім ясну метафору. Цим актуалізується дослідження і уточнення самого поняття «революція». Проте низка авторів вважають неможливим дати субстанційне визначення даному поняттю, адже як тільки таке визначення виникає і стверджується, з'являються реалії, що випадають з його меж, і поняття втрачає свою всезагальність. Дослідники намагаються врахувати таку особливість концептуалізації революції і в якості об'єкту дослідження обирають не саме поняття, а специфіку його функціонування в обмежених сферах буття та на конкретних прикладах. Оскільки при переносі з однієї сфери реальності в іншу даний термін набуває нових смислів, значень, зв'язків – розширяється його семантичний горизонт. Отже, вихід убачають у тому, що звертаються до конкретних подій, обминаючи обговорення теоретико-пізнавального, категорійного статусу і загального змісту терміну «революція».

Моменти деструкції визначення поняття революції, розбіжності між реальністю та її описом за допомогою терміну «революція» змушують дослідників відповідних процесів уникати визначення революції як поняття і називати його концептом, метафорою, смисловим комплексом. Невипадково західний дослідник революції Ноель Паркер для опису нинішніх процесів і явищ, котрі поспішають назвати «революційними», запропонував термін «параллакс» (грецьк.: *parallaxis* – відхилення). Параллакс становить собою помітну зміну об'єкту або його положення внаслідок зміни положення спостерігача [10, 6]. Тобто Н. Паркер пропонує розглядати революцію через призму поглядів різноманітних спостерігачів, що підганяє її під певні задані суб'єктивним сприйняттям рамки. Такий підхід являється повністю суб'єктивістським і унеможливує обґрунтування універсального, філософсько-категорійного статусу поняття «революція».

Окреслені утруднення змушують дослідників намагатися визначати революцію через різні сфери застосування цього концепту, як зазначають Леонід Бляхер, Борис Межуев та Олександр Павлов. В результаті поняття «революція» кочує зі сфери у сферу і підлаштовується під потреби кожної з них, при цьому сам термін «революція» лишається чимось очевидним і безпосередньо даним, що не має історії свого становлення і розвитку.

Найпоширенішими є дослідження революції у соціальному і філософсько-політичному аспекті, сучасними авторами яких можна вважати Ханну Аренд, Юргена Хабермаса, Герберта Маркузе. Цей напрям глибше розвивається такими сучасними дослідниками як Теда Скочпол, Джек Голдстоун та Олександр Павлов.

У контексті політологічної думки найбільшу увагу революції приділяють конфліктологи (Джефрі Пейдж, Олександр Нікіфоров). Також в цьому контексті виділяється і діяльнісний підхід (Ерік Себлін), в якому найбільша увага приділяється учасникам революційних подій та ідеям, які пропагуються в такі часи.

Досить поширеним в наш час став розгляд революції як культурної універсалії (Борис Межуев, Джордж Монбіота, Віталій Куренний). Основним напрямом дослідження тут є концепт глобальної революції (кольорові, перманентні, буржуазні та інші). Особливе значення дослідники приділяють емпіричному матеріалу.

Незважаючи на різнопланові трактовки і тлумачення терміну «революція», наразі здійснюються дослідження реальних процесів як революційних. При цьому дослідниками робляться абсолютно протилежні висновки, які поляризуються в абсолютно протилежні, взаємовиключні точки зору: від відмови визнавати будь-які події революційними до обґрунтування революційності тих же самих подій.

Завдання статті – дослідити як ця невизначеність поняття «революція» та розбіжності у підходах до його загального змісту, а також поляризація методологічних позицій, що виникає серед дослідників, впливає на вивчення реальних соціальних подій і процесів, і здійснити на основі цього спробу філософськи узагальнити ці протилежні точки зору і досягти їх інтегрованої єдності завдяки уточненню методологічної бази дослідження феномену революцій взагалі та соціальних революцій зокрема.

Актуальність даної теми визначається тим, що сучасні події в країнах Північної Африки та Близького Сходу мають гострий характер. Практичні результати «Арабської весни», які ми можемо споглядати зараз, кардинально відрізняються від тих лозунгів і вимог, які декларувались на площах в цих країнах від початку цих подій. Неоднозначність оцінок процесів «Арабської весни» та наслідків, які вони принесли, потребують більш детального аналізу революційної хвилі в країнах Африки і науково обґрунтованої методології для його узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

«Арабською весною» прийнято називати події, що відбулись в проміжок часу з грудня 2010 року по лютий 2011 року і охопили країни Північної Африки та Близького Сходу: Туніс, Єгипет, Лівію, Сирію, Йемен, Бахрейн, Алжир, Йорданію, Марокко, Оман (невеликі протестні акції відбулись в Кувейті, Лівані, Мавританії, Саудівській Аравії, Судані, Джибуті, Західній Сахарі).

Комплекс даних соціально-політичних потрясінь в науковій літературі визначають як «хвиля революцій» або «хвилі демократизації» [8, 5]. Детонацію соціально-політичних подій у багатьох країнах пов'язують зі схожими соціально-економічними умовами та схожою реакцією на кризові явища в державах, спричинені культурними особливостями. Науковці визначають достатню кількість причин, що призвели до «Арабської весни», зокрема соціально-економічні, політичні, особистісні, демографічні, «мальтузіанська пастка», «молодіжний бугор», зовнішній вплив та інші. Таке розмаїття факторів викликає у дослідників сумніви при визначенні цих подій як революційних. Спроби обґрунтувати їх революційну природу посиленнями на те, що вони створювали умови для соціально-політичних трансформацій і виникнення нових моделей соціально-економічного розвитку, не витримують критики: очікувані трансформації не відбулися, а гіпотетичну можливість перетворень (або віру в наявність такої можливості) породжує проста зміна владних сил [9, 119].

Ряд дослідників, серед яких Л. М. Ісаєв та А. Р. Шишкіна, схиляються до точки зору, що не є правильним називати події в країнах Північної Африки революціями. На їхню думку, «Арабську весну» слід розглядати як хвилю соціально-політичних потрясінь, а найбільш влучне визначення цього терміну дається А. А. Давидовим: «Арабська весна являє собою системне соціальне явище, обумовлене безліччю взаємопов'язаних глобальних, регіональних і національних чинників – як об'єктивних (соціально-демографічних, економічних, політичних, технологічних, соціокультурних і т.д.), так і суб'єктивних (рівень домагань, реалізація потреби в політичній свободі, самореалізація, незадоволеність авторитарним політичним режимом, готовність до масових акцій протесту, делегітимізації влади тощо)» [8, 6].

На думку вищевказаних дослідників, події «Арабської весни» не відповідають загальноприйнятим і популярним серед науковців визначенням революції. Так Е. Е. Шульц опирається на тлумачення революції, дане американцем С. Хантінгтоном, який визначає революцію як швидку, фундаментальну і насильницьку зміну внутрішнього становища країни, панівних цінностей і мі-

фів суспільства, його політичних інститутів, соціальної структури, керівництва, діяльності влади і політики. Основний наголос тут ставиться на фундаментальність змін, що мають нести за собою революційні події.

Натомість інші автори стверджують, що події «Арабської весни» розвивались саме як революції, та вважають підходи своїх попередників до визначення «революції» застарілими та обмеженими. Серед таких дослідників – Джек Голдстоун, американський соціолог і політолог, який поряд з Тедом Сочпол і Рендаллом Коллінзом є провідним історичним макросоціологом та фахівцем в області теорії революцій і державних розпадів. Дж. Голдстоун вважає за потрібне у вивченні емпіричних даних і реальних соціальних процесів методологічно спиратися на загальне теоретичне поняття революції і його наукове визначення. На його думку, революція – це спроба перетворити політичні інститути і дати нове обґрунтування політичної влади в суспільстві, супроводжувана формальною або неформальною мобілізацією мас і такими неінституціоналізованими діями, які підривають існуючу владу [5, 61].

Дж. Голдстоун виділяє п'ять умов, за яких стає можливою та відбувається революція: економічна або фіскальна криза; розкол і відчуження еліт від правлячого режиму; коаліція груп населення, яких хвилюють, непокоять різні проблеми; поява переконливого нарративу спротиву; благополучна для революційних перетворень міжнародна ситуація [6, 182].

За Дж. Голдстоуном, події «Арабської весни» розвивались саме як революції, адже значна частка еліт та різні групи населення, включаючи молодь, змогли об'єднатись в коаліцію проти діючої влади (авторитарного режиму) і висунути загальні вимоги. Саме це розпочало революції в Північній Африці. При цьому армії країн Близького Сходу зайняли або нейтральну позицію, або підтримали протестні настрої (виключення – Сирія, де армія навіть на даний час підтримує владу президента Башара Асада). Саме в цей час суспільство переходить зі стану стійкої рівноваги до стану нестійкої рівноваги. В такому стані дуже легко детонують події, які приводять до повалення діючих режимів.

Слід зазначити, що деякі дослідники схильні трактувати події «Арабської весни» як «незакінчені революції». Така теза обґрунтовується тим, що в регіоні дійсно назріли об'єктивні революційні фактори, які мали змогу розвинути до повноцінних революцій, але не отримали свого закінчення, лишилися незавершеними, не досягнувши поставлених цілей. Такий аналіз подій схильняє характеризувати їх скоріше як перевороти. Адже єдиним суттєвим результатом цих подій стала зміна облич при владі.

Більшість дослідників подій «Арабської весни» сходяться у тому, що дані потрясіння були викликані не раптово якоюсь яскравою подією (наприклад, акт самоспалення Мухамеда Буазізі в Тунісі). Невдоволення в цілому регіоні наростало поступово і давало про себе знати невеликими акціями протестів, що відбувались протягом всього минулого десятиліття. І те, що акції непокори громадян відбулися одна за одною в різних країнах, ґрунтується на тому, що самі країни регіону мають спільну історію, схожі економічні ситуації та майже однаковий культурний простір. Отже, хвиля соціального протесту, яка піднялася у цих країнах була підсумком періоду певних еволюційних змін, які досягли якісної межі свого кількісного накопичення, що призвело до перетворень, які не отримали свого завершення і були загальмовані, законсервовані або переведені у річище війни чи наступу реакції.

Дж. Голдстоун доводить, що революції не виникають окремо з наростаючого невдоволення бідністю або зростаючим зубожінням мас, не викликаються нерівністю чи подібними факторами. Революції – це складний, багатогранний процес, який виникає несподівано з точки зору пануючого суспільного ладу, що занепадає одразу в кількох сферах. Таку точку зору розділяють й інші науковці, які наголошують, що революційні події «Арабської весни» відбулися не в найбільш бідних країнах регіону. Центром навпаки стали країни, які розвивались і мали досить швидкі темпи росту економіки. Наприклад, відповідно до даних Центрального розвідувального управління США, темп зростання ВВП Йемену за 2010 рік склав 7,7 %, Єгипту за даними того ж року 5,1 %, Лівії – 3,7 % та Тунісу – 3,1 %.

Слід відмітити особливість повалених режимів в країнах, де відбулась «Арабська весна», адже майже всі вони були світськими і не мали чітко вираженого релігійного характеру. Наприклад, у великій кількості інтерв'ю з жителями Сирії зазначається, що цікавість до конфесійної приналежності співбесідника вважалось поганим тоном, а міжконфесійні шлюби не були рідкістю.

Більшість дослідників звертають увагу на формування у регіоні країн з яскраво вираженими ознаками «мальтузіанської пастки». Тобто економіка арабських країн стрімко розвивалась, але темпи росту населення все таки випереджали зростання соціальних умов зайнятості, що в результаті призвело не до підвищення рівня і якості життя, а навпаки до його зниження. Варто враховувати при цьому, що ситуацію в регіоні погіршила світова економічна криза 2008 року.

Арабські країни до революцій мали один із найвищих показників приросту населення в регіонах з середнім рівнем доходів. Світські режими надавали дотації на фінансування соціальних сфер, таких як освіта та медицина. Це призвело до збільшення числа освіченої кваліфікованої молоді. Водночас рівень безробіття серед молоді арабських країн збільшувався і сягнув близько 25 %, при цьому якраз освічена молодь не отримувала робочих місць. Формувався так званий «молодіжний бугор», тобто швидко зростає кількість освіченої активної молоді, яка потребувала змін і була готова активно їх відстоювати.

Слід звернути увагу на ситуацію, що склалася у сфері освіти в більшості країн Північної Африки. Рівень освіти в цих країнах дуже низький, основною причиною чого є мала кількість кваліфікованих викладачів, що стосується як вищої школи, так і середньої. Жорсткий соціальний поділ суспільства приводить до того, що в більшості випадків директорами шкіл стають сини шейхів, які не мають ні відповідної освіти, ні підготовки. При цьому виявляється і сильна нестача простого педагогічного персоналу та кваліфікованих викладачів. Це тягне за собою наступну проблему – переповненість навчальних класів, що значно знижує рівень підготовки учнів. Тому лише 20-25 % випускників шкіл вступають до вищих навчальних закладів. Також окремо виділяють ще одну суттєву проблему в освітній сфері – доступ до бібліотек та Інтернет-ресурсів має бути не тільки в шкільних та університетських лабораторіях, а й у самих учнів постійно [8, 10].

При цьому, наприклад, в Йемені освіта формально безкоштовна та все ж таки устанавлюється грошовий внесок, що відрізає можливість навчання для більшості абітурієнтів. Така ситуація створює замкнене коло, адже кількість магістрантів і докторантів низька, що створює дефіцит кваліфікованого викладацького складу для нижчих шкіл.

Незважаючи на таку ситуацію у сфері освіти, в ній відбулись певні зрушення, наприклад, було підтверджене право жінок на здобуття вищої освіти. (Уроженка Йемену – Тавакуль Карман – стала першою арабською жінкою, що отримала Нобелівську премію миру).

Спроби деяких дослідників подати події «Арабської весни» як виключно внутрішній процес вказують лише на вузькість їх поглядів та неможливість охопити глобальні соціально-політичні процеси в світі. Більшість авторів схиляються до думки, що протести в країнах Північної Африки пов'язані між собою та мали досить сильний зовнішній вплив. Дж. Голдстоун взагалі виокремлює благополучну міжнародну ситуацію в окремий фактор революційних подій, без якого сама революція не просто приречена на невдачу, а взагалі неможлива. При цьому якщо в кожній країні окремо зовнішній вплив не мав вирішального значення, то в рамках арабського регіону він відіграв одну з вирішальних ролей.

Практичні результати «Арабської весни» досить суперечливі і незначні. Адже в країнах, де протестні настрої були досить сильними і мали реальну основу, а існуюча влада не змогла втримати ситуацію, відбулась проста зміна владних еліт. В місцях, де протести були не такими сильними, ситуація вирівнялась. У Лівії та Сирії протестні акції переросли в громадянські війни.

Даний вище огляд полярно протилежних, взаємовиключних оцінок подій так званої «Арабської весни», а також наведена порівняльна характеристика деяких ключових факторів, що їх зумовили, свідчать про те, що вивчення подібних соціальних виступів потребує більш ґрунтовної філософської методології, застосування категорійного апарату і принципів теорії розвитку. Першочергової уваги, на наш погляд, заслуговують наступні принципово важливі методологічні настанови, які дозволять з наукових позицій досліджувати революційні феномени сучасності.

Важливо відійти від уявлення, нібито революція – це миттєвість, окремішня разова подія, визначальною ознакою якої вважається неочікуваність, несподіваність, швидкість, раптовість, разовість, різкість та миттєвість дії. Адже «ніхто не може вказати на той об'єктивний критерій, за допомогою якого можна було б розділяти процеси на миттєві та не миттєві або визначити ту межу тривалості, переходячи яку миттєвість перестає бути миттєвістю» [3, 3].

Тривалість протікання будь-якого процесу в жодному разі не є абсолютною миттєвістю, а обов'язково є певним конкретним (у кожному випадку своїм) часом. Миті як такої, абсолютної, в об'єктивній реальності немає. І будь-яка спроба встановлення певного часу протікання процесу, який би був межею і критерієм для визначення революцій, є абсолютизацією відносної тривалості. Революцію неможливо зробити за один день, вона являє собою багаторічний процес розвитку і охоплює тривалий період часу. Таким чином революція являє собою дещо незалежне від тривалості протікання.

Отже революція – це не разовий акт, що зводиться до якогось удару, а деякий період (у кожному конкретному випадку певної тривалості), який складається з ряду перехідних форм і є поступальним рухом. Різна тривалість протікання революційного перевороту в різних країнах не позбавляє цей процес його революційного значення і змісту.

Поняття про те, що таке революція, забезпечується розумінням діалектики протиріч. В кожному конкретному випадку це завжди будуть свої конкретні протиріччя певної єдності протилежностей – міри. Ними не лише забезпечується ствердження даної якості руху, але водночас під-

готовляється і її заперечення, тобто припинення – перерив – руху у даній якості для подальшого продовження його, але вже в іншій якості, в іншій формі. Цьому перериву передуює рух в деякій даній формі, що поступово накопичує кількісні відмінності та доводиться до такої межі, за якою він не може далі продовжуватися в тій самій якості. Треба підкреслити, що в кожному конкретному випадку ця межа є своєю, специфічною. Цей передуючий еволюційний період завжди завершується своїм конкретним припиненням руху, яке і визначає революційний зміст перериву саме цієї поступовості.

При цьому перерив як припинення руху стосується не руху взагалі, а лише певної конкретної кінцевої форми руху, яка вичерпала себе як дана форма. Після перериву рух, який є зміною взагалі, продовжується, хоча і в якісно іншій формі, яка в своєму поступовому розвитку з часом також переривається. В процесі розвитку момент переходу з одного якісного стану руху в інший являє собою перерив поступовості, що в теорії розвитку позначається поняттям революція. Варто уточнити, що даний перерив руху здійснюється не якимись зовнішніми силами, а є результатом внутрішнього поступового розгортання суперечливої сутності кожної конкретної форми руху.

Проте перерив або перехід – це не якась рівновага протилежностей, не щось середнє між ними чи їх згладжування. Це – інтенсивне перетворення одного на інше, відмирання старого, яке вже втратило силу, вичерпало себе в певних межах, і створення нового, яке ще не набрало сили, не ствердилося, тобто спрямований, динамічний рух першого в друге.

Революція як внутрішнє заперечення еволюції, що їй передуює і підготовляє кількісним накопиченням певних змін, перерив поступовості цього накопичення, в процесі свого розгортання часто піддається руйнуванню з боку тих чи інших процесів і сил, що є зовнішніми і зумовлені реальним сукупним рухом. Адже революційні перериви руху не є ізольованими, герметично замкненими процесами, що протікають в якомусь вакуумі. У процесі сукупного руху і взаємодії зовнішні процеси втручаються, вторгаються у протікання революцій і тим самим часто порушують логіку її формування, тому вона або руйнується, залишаючись незавершеною, або виступає не у «чистому» вигляді – заломлюється через дію несуттєвих для даного процесу зовнішніх сил. Внаслідок цього виникають коливання, зигзаги, відкати, відхилення, відступи у ході розвитку революцій. Але вони не переходять у нуль, в абсолютне ніщо. У будь-якому випадку зберігається тенденція, спрямованість реалізації перетворення, що намітилося. Навпаки, невизначеність такого стану, непевність форми і є показником революційності даного періоду руху.

ВИСНОВКИ

На завершення підкреслимо, що революція – відносний момент руху, зумовлений його нерівномірністю, стрибкоподібністю, дискретністю. Не існує явищ чи процесів, які б завжди самі по собі були лише революціями у чистому вигляді. Неможливо за якимись подіями назавжди закріпити позначку «революція». Бо вона є якісним переходом у русі, перетворенням, переривом поступовості, порушенням однієї міри єдності протилежностей і створенням іншої, результатом синтезом, збагаченням підсумком попереднього саморуху і лише у відношенні до нього. У тому відношенні, в якому здійснюється певне переривання, тобто по відношенню до визначеної поступовості, воно і виступає як революція. Вичерпавши себе в деякій формі, рух припиняється в ній і продовжується в іншій формі після свого якісного перетворення, потім він знову переривається і продовжується. Тобто рух є пульсуючим і являє собою вузлову лінію мір, а зміна форм руху постає як безперервне подолання форми: руйнування і створення мір як єдностей кількості та якості руху. Якісне перетворення є революцією – переносом руху – лише у своїй лінії мір, якій через революційне призупинення забезпечується продовження розвитку. Тобто один і той самий процес може виступати і революційним і неревольюційним у різних лініях мір.

Отже звернення до теоретико-пізнавальної сфери філософських категорій у їх загальній формі та їх застосування до конкретних випадків дає потужну методологічну базу дослідження феномену революцій взагалі та соціальних революцій зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арндт Х. О революции / Х. Арндт. – М. : Европа, 2011. – 464 с.
2. Бляхер Л. Е. Заклинание революции, или Внезапные модуляции революционной метафоры / Л. Е. Бляхер // Полития. – 2010. – № 2 (57). – С. 180–188.
3. Босенко В. О. До питання про діалектику взаємовідношення «вибуху» і «стрибка» в процесі руху / В. О. Босенко. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1961. – 130 с.
4. Герлах Ю. Мы хотим свободы! Восстание арабской молодежи [Wir wollen Freiheit! Der Aufstand der arabischen Jugend]: пер. с нем. / Ю. Герлах. – СПб. : БХВ-Петербург, 2013. – 192 с.

5. Голдстоун Д. К теории революции четвертого поколения / Д. Голдстоун // Логос. – 2006. – № 5 (56). – С. 58–103.
6. Голдстоун Д. Революции. Очень краткое введение / Д. Голдстоун. – М. : Изд-во Ин-та Гайдара, 2015. – 192 с.
7. Исаев Л. М. Египетская смута XXI века / Л. М. Исаев, А. Р. Шишкина. – М. : Либликом, 2012. – 112 с.
8. Исаев Л.М. Сирия и Йемен: Неоконченные революции / Л. М. Исаев, А. Р. Шишкина. – М. : ЛЕНАНД, 2014. – 264 с.
9. Колобов О. А. «Арабская весна» : технологии бунта / О. А. Колобов, Э. Э. Шульц // Политика. – 2014. – № 1 (72). – С. 119–127.
10. Концепт «Революция» в современном политическом дискурсе / Под. ред. Л. Е. Бляхера, Б. В. Межуева, А. В. Павлова. – СПб. : Алетейя, 2008. – 360 с.
11. Межуев Б. В. Оранжевая революция: восстановление контекста / Б. В. Межуев // Полис. – 2006. – № 5. – С. 75–91.
12. Никифоров А. А. Революция и ее причины: ответы и новые вопросы / А. А. Никифоров // Политическая экспертиза : ПОЛИТЭК. Научный журнал. – 2008. – № 2. – С. 80–100.
13. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью / Ю. Хабермас. – М. : Академия, 1995. – 252 с.
14. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.
15. Collins, R. (1999) Macrohistory: Essays in Sociology of the Long Run. Stanford : Stanford University Press, 328.
16. Marcuse, H. (1972). Counterrevolution and Revolt. Boston : Beacon Press, 138.
17. Skocpol, T. (1979) States and Social Revolutions : A Comparative Analysis of France, Russia and China. Cambridge; N.Y. : Cambridge University Press, 407.

REFERENCES

1. Arendt, H. (2011) О революции. Москва : Европа.
2. Blyaher, L. E. (2010) Zaklinanie revoljucii, ili Vnezapnye moduljaciei revoljucionnoj metaforiki, 2, 180–188.
3. Bosenko, V.O. (1961) Do pytannia pro dialektiku vzajemovidnoshennia «vybukhu» i «strybka» v protsesi rukhu. Kyiv : Vydavnytstvo Kyivskoho universytetu.
4. Gerlah, Ju. (2013) My hotim svobody! Vosstanie arabskoj molodezhi [Wir wollen Freiheit! Der Aufstand der arabischen Jugend] : per. s nem. Sankt-Peterburg : BHV-Peterburg.
5. Goldstoun, D. (2006) K teorii revoljucii chetvertogo pokolenija, 5 (56), 58–103.
6. Goldstoun, D. Revoljucii. (2015) Ochen' kratkoe vvedenie. Moskva : Izd-vo Instituta Gajdara.
7. Isaev, L. M., Shishkina, A. R. (2012) Egipetskaja smuta XXI veka. Moskva : Liбликом.
8. Isaev, L. M., Shishkina, A. R. (2014) Sirija i Jemen : Neokonchennye revoljucii. Moskva : LENDAND.
9. Kolobov, O. A. (2014) Shul'c Je. Je. «Arabskaja vesna» : tehnologii bunta, 1, 119–127.
10. Koncept «Revoljucija» v sovremennom politicheskom diskurse. (2008) Pod. red. L.E. Blyahera, B. V. Mezhueva, A. V. Pavlova. Sankt-Peterburg : Aleteija.
11. Mezhuev, B. V. (2006) Oranzhevaja revoljucija : vosstanovlenie konteksta, 5, 75–91.
12. Nikiforov, A. A. (2008) Revoljucija i ee prichiny : otvety i novye voprosy. Politicheskaja ekspertiza : POLITEKS. Nauchnyj zhurnal, 2, 80–100.
13. Habermas, Ju. (1995) Demokratija. Razum. Nrvstvinnost'. Moskvaskie lekciei i interv'ju. Moskva : Akademija.
14. Hantington, S. (2004) Politicheskij porjadok v menjajushhihsja obshhestvah. Moskva : Progress-Tradicija.
15. Collins, R. (1999) Macrohistory: Essays in Sociology of the Long Run. Stanford : Stanford University Press, 328.
16. Marcuse, H. (1972). Counterrevolution and Revolt. Boston : Beacon Press, 138.
17. Skocpol, T. (1979) States and Social Revolutions : A Comparative Analysis of France, Russia and China. Cambridge; N. Y. : Cambridge University Press, 407.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2015 р.